

- двух-/аднаскладовы канчатак творнага склону адзіночнага ліку назоўнікаў жаночага роду,
- вымаўленне займенніка *гэты*,
- канчатак 3 асобы адзіночнага ліку дзеясловаў I спражэння,
- канчатак 2 асобы множнага ліку,
- постфікс зваротных дзеясловаў.

Аналіз тэкстаў беларускай мовы на народна-гутарковай аснове, праведзены паводле азначаных рыс, будзе плённым для вызначэння дыялектнай асновы таго ці іншага твора. Пры гэтым, безумоўна, у кожным асобным выпадку пералік адметных рыс можа быць павялічаны.

Крыніцы

Інтэрмедыя “*Vaschanalia*”, 1725. Рукапіс Цэнтральнага дзяржаўнага гістарычнага архіва Літвы, фонд 1135, вопіс №2, адз. захоўвання 89, с. 19-28.
 “Камедыя” Каятана Марашэўскага ў зб. Забельскай калегіі, Вільнюс, Цэнтральная бібліятэка Акадэміі навук, фонд 18, рукапіс № 1.
 Інтэрмедыі са зборніка Смаленскай семінарыі, Санкт-Пецярбург, Дзярж. публ. бібліятэка, вопіс ОСРК, QXVIII – 168, сс.66-70б.

Літаратура

16. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. – Мінск, 1963.
17. *Мальдзіс А.І.* На скрыжаванні славянскіх традыцый. – Мінск, 1980
18. *Ціванова Г.* Мова інтэрмедыі “*Vaschanalia*” (1725 год) // *Веснік БДУ.* – Сер. 4. – 1984. – № 3. – С. 21-24.

М.А. Чукава

Старабеларуская асабовая лексіка з адмоўнай канатацыяй

Асабовая лексіка з адмоўнай канатацыяй ўжо з’яўлялася аб’ектам даследавання беларускіх моваведаў, аднак разглядалася яна ў сучаснай мове, літаратурнай і дыялектнай (працы Крыўко М.Н., Панюціч К.М., Малдаван І.Ф., Губкінай А.В. і інш). Дадзеная праца прысвечана даследванню гэтага пласта лексікі ў гістарычным аспекце. Крыніцай фактычнага матэрыялу з’яўляецца “Гістарычны слоўнік беларускай мовы”. Выбар лексікі ажыццяўляўся шляхам суцэльнай выбаркі. Сабраныя прыклады прадстаўлены выключна ў пісьмовых помніках рэлігійнай і афіцыйна-справаводчай сферы: Біблія, творы рэлігійнай палемікі, актавыя запісы, статуты, хронікі і г. д. Зразумела, у іх прасочваліся і элементы народнай гутаркі, але ўсё ж гэта больш унармаваная мова.

Праблема эмацыянальна-ацэначнай лексікі працягвае заставацца адной са спрэчных лінгвістычных праблем. Па-першае, вельмі праяўляецца

сама тэрміналогія: экспрэсіўна афарбаваная, эмацыянальна афарбаваная, эмацыянальна-экспрэсіўная, экспрэсіўна-эмацыянальная, эмацыянальна-ацэначная, экспрэсіўная, эмацыянальная, ацэначная, характарыстычная лексіка. Па-другое, адрозніваюцца прынцыпы і крытэрыі азначэння такога роду лексікі, хоць у якасці асновы выдзялення яе ва ўсіх выпадках выступае як быццам адна і тая ж з’ява – эмацыянальная афарбаванасць слоў.

Актуальнасць тэмы вызначаецца яшчэ і тым, што эмацыянальна-ацэначная лексіка з’яўляецца істотным матэрыялам для вырашэння шматлікіх лексікалагічных і стылістычных праблем беларускага мовазнаўства. Аналіз вялікай колькасці ацэначнай лексікі дапаможа пры вырашэнні пытанняў словатворчасці як у дыяхранічным, так і ў сінхранічным аспектах.

Усю сабраную лексіку можна падзяліць на тры вялікія семантычныя групы: 1) парушальнікі закону (*архібунтовник, виновайца, головник, грабежник* і інш.); 2) адступнікі ад хрысціянскай веры, грэшнікі (*адовник, атеистъ, безбожник* і інш.); і самая вялікая 3) парушальнікі маральных (бытавых) нормаў (*баламутъ, брехачъ, вадца, волоцуга, лукавецъ* і інш.).

Словаўтваральны аналіз выбраных лексем дазволіў выявіць невялікую колькасць невытворных асабовых назоўнікаў з адмоўнай ацэначнай канатацыяй славянскага паходжання (*буй, воръ, кепъ, ложь*). Верагодна, што першапачаткова некаторыя з гэтых назоўнікаў маглі называць не толькі асобу, але і прыкмету: *буй* ‘вар’ят’ і ‘бу’йны’. Таму да гэтай групы можна аднесці і поўныя невытворныя прыметнікі, якія ўжываліся як субстантывы (*лихий, гордый, лакомый*). Акрамя таго экспрэсіўнасць дадзенай групы лексікі спрыяе ўжыванню слоў у пераносным значэнні, таму сюды трапілі такія лексемныя як *воўк* (// *перан.* Злы чалавек. *ѡдин по ѡдежи чернецъ члкъ але внѣтръ злосливы⁵ волкъ* (Зб. 752, 896)) і *робакъ* (// *перан.* Пра нікчэмнага, мізэрнага чалавека. *ѡмъ естъ робакъ* (Выкл., 114б)).

Вытворныя назоўнікі прадстаўлены рознымі спосабамі словаўтварэння: прэфіксальным (*анти-христъ, з-бой*), суфіксальным (*бегл-ецъ, блуд-н-икъ, брех-ачъ, вандал-итъ*), складаннем (*лихо-дей, дармо-едъ*), складана-суфіксальным (*грех-о-люб-ецъ, брат-о-убий-ц-а, лиц-е-меръ*), марфалагічна-сінтаксічным (*кривд-у-мов-н-ый, лиц-е-мер-н-ый*).

Так, суфіксальнае ўтварэнне асабовых назоўнікаў ажыццяўлялася пры дапамозе шматлікіх славянскіх суфіксаў: -ай- (*гольт-яй, гольт-ай*), -ар- (*лих-варъ, лих-варъ, махлѣ-аръ*), -ач- (*брех-ачъ, мот-ачъ*), -уг- (*волоц-уг-а*), -ун- (*бег-унъ*), -нак- (*греш-н-акъ*). Пры гэтым самымі прадуктыўнымі аказаліся суфіксы -ник- /-ик- (*ад-н-икъ, блуд-н-икъ, голов-н-икъ, вред-н-икъ*) і -ец-/-ц- (*вад-ц-а, грабеж-ц-а*).

Сярод утвараючых суфіксаў гэтай групы вылучаюцца суфіксы іншамоўнага (пераважна грэчаскага і лацінскага) паходжання: -ит- (*вандал-итъ*), -ис- (*вандал-исъ*), -ист- (*ате-истъ*), -ал- (*ацеп-аль*), -ор- (*виолят-оръ*), -

арий- (*волюнту-арий*), якія як правіла далучаюцца да запазычаных каранёў або запазычаны разам з каранямі.

Асобны тып словаўтварэння складаюць словы тыпу *без-ум-н-іц-а*. Па фармальных паказчыках дадзенае слова трэба аднесці да жаночага роду, але называлі ім асоб мужчынскага полу.

Словы, якія абазначаюць асоб жаночага полу, амаль усе ўтвараны ад адпаведнікаў мужчынскага роду: *кгамрат-к-а* < *кгамрат*, *греш-н-іц-а* < *греш-н-ік*, *гони-тель-к-а* < *гони-тель*; *лотр-ын-я*, *лотр-ин-и* < *лотр*.

Такім чынам, найбольш прадуктыўнымі спосабамі словаўтварэння з'яўляюцца суфіксальны, складанне і складана-суфіксальны. Значная колькасць слоў утворана марфалага-сінтаксічным спосабам: прыметнікі пераходзяць ў назоўнікі (адбываецца працэс субстантывацыі). Значна радзей сустракаюцца словы, утвораныя пры дапамозе прэфіксаў.